

**До 200-річчя
від дня народження
Тараса Шевченка**

Святкування ювілейних дат у СРСР: на прикладі 150-річчя від дня народження Т. Шевченка

У статті йдеться про святкування 150 років з дня народження Т.Г. Шевченка в СРСР. Автор звернув увагу на контроль радянськими органами влади підготовки і проведення ювілейних заходів.

Ключові слова: ювілей, СРСР, Верховна Рада УРСР, газета «Радянська Україна», Т. Шевченко.

Святкування шевченківських днів стало своєрідною традицією не лише в Україні, а й в усьому світі. Шанування поета відзначається на державному рівні та супроводжується низкою тематичних заходів. Зацікавленість цією подією не випадкова, адже незабаром 200-річний ювілей Тараса Григоровича Шевченка.

У даному контексті зосередимо увагу на радянському досвіді святкування шевченківських днів. Метою нашого дослідження бачимо висвітлення основних заходів відзначення півтора сторіччя від дня народження Т. Шевченка в СРСР та контроль державних органів за їх виконанням. На основі огляду випусків газети «Радянська Україна» за 1964 рік спробуємо визначити загальну тенденцію, масштаби проведення і учасників святкових заходів. На прикладі діяльності постійної комісії з питань освіти і науки Верховної Ради УРСР розглянемо ступінь зацікавлення цим питанням з боку вищого органу державної влади республіки.

Підготовкою і проведенням святкових заходів з шевченківської тематики у Радянському Союзі займалися спеціально створені для цього органи. На союзному рівні таким органом став Всесоюзний Шевченківський ювілейний комітет на чолі з відомим свого часу радянським поетом, тричі лауреатом Сталінської премії М. Тихоновим. В Україні ж підготовку до святкування мали забезпечити Урядовий республіканський Шевченківський ювілейний комітет очолюваний поетом-академіком М. Бажаном та Урядовий республіканський комітет по преміях імені Т.Г. Шевченка.

Проводячи паралелі з сьогоденням слід зауважити, що Указ Президента України «Про

додаткові заходи з підготовки та відзначення 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка» від 11 квітня 2012 року відповідальність покладає переважно на виконавчу владу [1]. П'ятдесят років тому дане питання було у повноваженнях влади ще й законодавчої. Зокрема, 24 березня 1964 року порядок денний засідання постійної комісії з питань науки і культури Верховної Ради УРСР містив звіт М. Бажана про відзначення 150-річного ювілею з дня народження Т. Шевченка [2].

Вшанування українського поета як тоді, так і зараз, не залишало осторонь і світову спільноту. У листопаді 1963 року про ювілей українського поета йшлося на засіданні ЮНЕСКО. У рік святкування 150 річниці Шевченка в журналах «Кур'єр ЮНЕСКО» та «Музеум» були опубліковані підготовлені українськими авторами збірки матеріалів, присвячені ювілею великого Кобзаря, а в «Хроніці ЮНЕСКО» знайшла місце стаття М. Бажана про заплановані заходи в Українській РСР. До того ж, міжнародна організація виділяла кошти на покриття витрат для відвідання Києва закордонними делегаціями у рамках Міжнародного конгресу діячів науки і культури, запланованого на травень 1964 року [3].

Як же готувалися до святкування ювілею поета в Радянському Союзі? Засоби масової інформації чи не щодня з початку 1964 року нагадували громадськості про прийдешні заходи та інформували про підготовку до шанування Кобзаря. Зокрема, одну зі сторінок газети «Радянська Україна» часто відводили для заміток щодо ювілейних заходів. Матеріалів для публікації було більше, ніж достатньо, адже ажіотаж навколо визначної дати було

створено такий, що будь-яка організація, підприємство чи колектив з області, району, міста або села намагалися зробити бодай маленький, але вклад у спільну справу шевченкіани.

Так, Всесоюзна студія грамзапису виготовила понад 20 довгограючих і багато звичайних грампластинок із сотнями творів на слова і сюжети великого Кобзаря [4]. Із Західної України особливою активністю виділялася Львівщина. Приміром, Львівське книжково-журнальне видавництво готувало ряд ювілейних видань: «Кобзар», «Лірика Т.Г. Шевченка» та ін. Книжкова друкарня «Атлас» працювала над випуском літератури про Шевченка для маленьких читачів: повість С. Васильченка «В бур'янах», ілюстроване видання О. Іваненка «Маленьким про великого Тараса», вірші В. Скомаровського «На Тарасовій горі», Я Купали «Тарасова доля» тощо. Самодіяльний театр міста Самбір ставив оперу «Катерина» і драму «Назар Стодоля». Львівські скульптори готувалися до республіканської виставки, створюючи свої вироби на шевченківську тематику [5]. На протилежному боці республіки також працювали над вкладом у всенародну справу святкування 150-ї річниці українського поета. Зокрема, донецькі самодіяльні композитори написали близько тридцяти музичних творів на пісні Кобзаря [6].

У всіх містах і селах республіки читалися лекції, влаштовувалися тематичні вечори, демонструвалися шевченківські кінофільми. Цими днями на екрани країни вийшов фільм-опера «Наймичка» із відомим діячем культури Б. Гмирею у образі Трохима [7]. Колектив Луцького обласного драматичного театру імені Т. Шевченка готував ювілейний тиждень із показом п'єс. Самодіяльні колективи давали безкоштовні концерти. У обласних краєзнавчих музеях відкривалися шевченківські експозиції, а в обласних, районних і міських бібліотеках – книжкові виставки [8]. На батьківщині поета, що у с. Моринцях на Черкащині, добудували будинок культури на 500 місць [9].

Подібні заходи проходили у всіх союзних республіках. У Російській Федерації на засіданні Президії Академії мистецтв СРСР було вирішено відновити майстерню, де провів останні роки свого життя Т. Шевченко [10].

4 березня 1964 року 150-річчю від дня народження Кобзаря було присвячено сесію Відділу суспільних наук Академії Наук СРСР [11].

У Москві кипіла робота над виготовленням бронзової скульптури Шевченка. Проект пам'ятника українському письменнику був настільки важливим, що процес його відливання був під безпосереднім контролем перших осіб радянської держави. 19 лютого 1964 року М. Хрущов, А. Мікоян і М. Підгорний особисто оглянули «бронзового Шевченка», котрого планувалося встановити на п'єдестал з українського граніту в сквері біля готелю «Україна» в Москві [12].

Ленінградський монетний двір до урочистостей випустив ювілейну медаль. З одного боку на ній було зображено Шевченка, на звороті – велетенську дугу греблі Дніпрогесу, від якої через вкриті колоссям ниви тягнулися лінії електропередач. Поруч – рядки одного з його віршів українською мовою, а внизу – напис «Т. Шевченко» і дата «1814-1964» [13]. Ленінградський композитор і диригент Ф. Босенко створив поему пам'яті Шевченка і українську рапсодію [14].

У Баку було створено свій Шевченківський ювілейний комітет очолюваний першим секретарем правління Спілки письменників Азербайджану М. Гусейном, а «Вісті Академії Наук Азербайджану» розміщували статті про життя і творчість Т. Шевченка.

Казахстанська державна художня галерея імені Т.Г. Шевченка підготувала кілька виставок репродукцій картин Шевченка. Також вийшла друком брошура Є. Вандровської «Т.Г. Шевченко – художник».

У Вірменській РСР іменем Шевченка названо кілька шкіл і вулиць Єревана та інших міст республіки. Латвійське державне видавництво випустило спеціальне подарункове видання «Гайдамаків». Окрім того, на всесоюзному рівні планувалося видавництво популярного біографічного нарису про Шевченка англійською, французькою та іспанською мовами [15]. Багатонаціональне населення Радянського Союзу мало змогу прочитати вірші Т. Шевченка не лише українською чи російською, а й азербайджанською, калмицькою, абхазькою та іншими мовами [16].

Значної уваги творчості українського Кобзаря приділяли освітні установи. Одне з центральних місць у даному контексті займали загальноосвітні школи. Широко практикувалося декламування учнями різних союзних республік віршів Шевченка мовою оригіналу. Це супроводжувалося часто комічними випадками і змушувало вчителів, вихователів та всіх, хто готував такі заходи, вдаватися до оригінальних рішень. Про подібний досвід згадує В. Юхно, який у 1964 році був класним керівником 7-го класу однієї зі шкіл районного центру Карабута-так Актюбінської області Казахстану: «Вирішили з дітьми вивчити і виконати «Реве та стогне Дніпр широкий». Мелодію діти освоїли швидко, а ось слова не відразу. Українське «реве» вони вимовляли як «ревє». Тоді я на дощці написав: «Рэвэ та стогнэ Днипр шырокий». Допомогло, діти тепер правильно виспівували українські слова» [17].

Усі журнали і газети у шевченківські дні випускали ювілейні номери. «Радянська Україна» від 9 березня вийшла із портретом Т.Г. Шевченка за авторством відомого художника В. Касіяна, до речі лауреата Шевченківської премії. Це був чи не єдиний випадок, коли на першій сторінці газети можна було побачити особу не з середовища партійної номенклатури. Вище зображення письменника красувався напис «Сьогодні увесь світ відзначає 150-річчя з дня народження безсмертного Кобзаря» [18]. Цей і наступний номери були цілком і повністю присвячені Т.Г. Шевченку. Таку честь мав хіба що В.І. Ленін.

Понеділок 9 березня 1964 року став наднасиченим на різноманітні заходи з відзначення ювілейної дати. Виділимо лише деякі з них. Так, у Києві відбулося урочисте засідання громадськості та керівництва країни, присвячене 150-річчю з дня народження Т. Шевченка. П. Шелест, М. Рильський, О. Гончар та представники урядів союзних республік ознайомили присутніх з творчістю поета та оцінили внесок Т. Шевченка в українську культуру. По закінченні засідання відбувся концерт, на якому звучали твори на слова Кобзаря [19]. Подібні ювілейні засідання відбувалися у Москві та столицях інших союзних республік.

У Чернігові в приміщенні музично-драматичного театру ім. Т. Шевченка відбулося урочисте засідання громадськості міста, присвячене ювілейній даті. Учасники обговорили місце поета в українській культурі [20].

Урядовий республіканський комітет по преміях імені Т. Шевченка присудив шевченківські премії за видатні досягнення у галузі літератури й мистецтва М. Тихонову за популяризацію творчості Т. Шевченка і переклади творів української поезії на російську мову та А. Малишку за книгу лірики «Далекі орбіти». У галузі образотворчого мистецтва премію отримав В. Касіян за багаторічну мистецьку творчість на шевченківську тематику. У галузі музики шевченківським лауреатом став С. Людкевич за твори на слова Т. Шевченка [21].

В Академії наук Вірменії проведено ювілейну наукову сесію. З доповідями виступили вчені-філологи, мистецтвознавці, історики, які оцінили внесок Т. Шевченка у розвиток культур країн СРСР [22].

Наступний день 10-го березня видався не менш багатим на події. «Радянська Україна» зустріла своїх читачів заголовком «Сім'я народів вільних шанує Кобзаря» та поруч цитатою М. Хрущова: «Думи, якими жив Шевченко, перетворені нами в життя» [23]. У Каневі Черкаської області на могилі Т. Шевченка відбувся мітинг, під час якого до могили поета покладено вінки. На відзначення 150-річчю з дня народження письменника представники делегацій союзних республік посадили на Тарасовій горі молоді дубки [24].

Урядовий республіканський комітет УРСР по преміях імені Т.Г. Шевченка ухвалив присудити премію імені Т.Г. Шевченка за 1964 рік. М. Хрущову за видатну громадсько-політичну діяльність в УРСР, за великий вклад у розвиток і зміцнення української культури [25]. У ті дні, перша людина держави відпочивала на чорноморському узбережжі Кавказу в Гаграх. До нього вирушила делегація у складі секретаря ЦК КПУ О. Івашенко і українського письменника С. Олійника. Після слів вітання, Хрущову вручили ювілейну медаль, портрет Шевченка, виконаний мозаїчним способом по дереву учнем Ужгородського ПТУ

Михайлом Бобелем, 6-томне видання творів Шевченка, ювілейне видання «Кобзаря» та інші сувеніри. Новоспечений лауреат не був багатослівним і лиш сухо підсумував: «Я радий, що одержав ці чудові пам'ятні подарунки...» [26].

Святкові заходи проходили і у наступні дні до кінця березня. За усталеною практикою радянської компартійної системи будь-яка подія не могла залишитися без підсумкової доповіді чи звіту про проведену роботу до тої чи іншої інстанції. Часто подібні матеріали збиралися органами на місцях і направлялися до Президії Верховної Ради для подальшого їх розгляду на засіданнях галузевих постійних комісій.

Тема відзначення 150 річниці з дня народження Т.Г. Шевченка в Україні з самого початку приготувань була в розпорядженні постійної комісії Верховної Ради Української РСР з питань науки і культури. Це й не дивно, адже депутати-члени комісії були безпосередньо причетні до шевченківських роковин. Зокрема, В. Касіян отримав Шевченківську премію, а М. Бажан очолював уже згаданий нами Урядовий ювілейний Шевченківський комітет. Саме Бажану було довірено підсумувати святкування шевченківських днів на республіканському рівні. Після хвалебних слів М. Хрущову М. Бажан наголосив на зустрічах гостей з усіх республік Радянського Союзу, серед яких особливо виділив почесних – земляка-космонавта та депутата мандатної комісії Верховної Ради УРСР П. Поповича [27] і ви-

конавця ролі Т.Шевченка із однойменного фільму, народного артиста СРСР С. Бондарчука. Доповідач не оминув увагою і кількість примірників шевченківської літератури, яка вийшла друком з республіканських видавництв [28].

Проте, схоже, що тисячних тиражів усе одно не вистачало. Так, перебуваючи в Москві у дні шевченківських свят, депутат І. Назаренко відмічав, що в українських книжкових магазинах до ювілею письменника не було відповідної літератури, тоді як в Україні її нікуди було діти [29]. Це можна пояснити або швидкою реалізацією книжкового товару, пов'язаною із високою популярністю творів Шевченка серед населення, або недостатньою кількістю віддрукованої продукції, або ж зникненням томиків Кобзаря із книжкових полиць за однією простою причиною – наявністю у передмові цитувань Л. Берія та (або) Й. Сталіна. Остання причина досить вірогідна, адже у 1964 році у Москві взяли курс на знищення книг, які так чи інакше були пов'язані з культом особи і втратили товарний вигляд [30].

Як би там не було, але 150-ті роковини з дня народження Т.Г. Шевченка в УРСР і СРСР було відзначено із притаманною радянській системі помпезністю і розмахом, якому увесь західний світ міг хіба що заздрити. Аналіз архівних справ і газетних матеріалів свідчать про значну увагу компартійної верхівки до статі Т. Шевченка і його вклад у розвиток радянської культури.

Джерела та література

1. Указ Президента України № 257/2012 Про додаткові заходи з підготовки та відзначення 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/14680.html>
2. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 1, оп. 22, спр. 159, арк. 157.
3. Петрачков М. Світова велич Кобзаря // Радянська Україна – 1964. – № 6. – С. 4.
4. Твори Т.Г. Шевченка в грамзапису // Радянська Україна. – 1964. – № 7. – С. 3.
5. Шевченківська хроніка // Радянська Україна. – 1964. – № 18. – С. 3.
6. Музика на пісні Великого Кобзаря // Радянська Україна. – 1964. – № 27. – С. 3.
7. Бабишкін О. На екрані – «Наймичка» // Радянська Україна. – 1964. – № 31. – С. 3.
8. До ювілейних днів // Радянська Україна. – 1964. – № 33. – С. 3.
9. Корецька В. Онова моринців // Радянська Україна. – 1964. – № 48. – С. 3.
10. Тут творив Кобзар // Радянська Україна. – 1964. – № 29. – С. 3.

11. Геніальний син українського народу // Радянська Україна. – 1964. – № 55. – С. 3.
12. Булкін М., Васильєв О. Данина шани Великому Кобзареві // Радянська Україна. – 1964. – № 43. – С. 3.
13. Пам'ятна медаль // Радянська Україна. – 1964. – № 51. – С. 1.
14. Симфонічна поема пам'яті Т.Г. Шевченка // Радянська Україна. – 1964. – № 57. – С. 7.
15. У визнанні людства – безсмертя // Радянська Україна. – 1964. – № 34. – С. 3.
16. Всенародний уклін Великому Кобзареві // Радянська Україна. – 1964. – № 61. – С. 3.
17. Юхно В. Як ми відзначали 150-річчя Тараса Шевченка в Казахстані // Кримська світлиця. – 2012. – № 11. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://svitlytsia.crimea.ua/section=article&artID=10037>
18. Радянська Україна. – 1964. – № 59. – С. 1.
19. Радянська Україна. – 1964. – № 60. – С. 1.
20. Деснянська правда. – 1964. – 10 березня. – С. 3.
21. ЦДАВО України, ф. 1, оп. 22, спр. 159, арк. 184.
22. Радянська Україна. – 1964. – № 60. – С. 3.
23. Там само – С. 1.
24. Всенародний уклін Великому Кобзареві // Радянська Україна. – 1964. – № 61. – С. 1.
25. Україна: хроніка ХХ століття. Довідкове видання. Роки 1961-1975. Ч. 1. 1961-1965. – К.: Інститут історії України НАН України, 2005 – С. 187.
26. Радянська Україна. – 1964. – № 60. – С. 1.
27. Радянська Україна. – 1963. – № 87. – С. 1.
28. ЦДАВО України, ф. 1, оп. 22, спр. 159, арк. 182-186.
29. Там само, спр.160, арк. 148.
30. Там само, спр.160, арк. 142.

Олег Ночовный

**Празднование юбилейных дат в СССР:
на примере 150-летия со дня рождения Т. Шевченка**

В статье идет речь о праздновании 150 лет со дня рождения Т.Г. Шевченка в СССР. Автор обратил внимание на контроль советскими органами власти подготовки и проведения юбилейных мероприятий.

Ключевые слова: юбилей, СССР, Верховная Рада УССР, газета «Советская Украина», Т. Шевченко.

Oleg Nochovny

**The celebration of anniversary dates in the Soviet Union:
to 150 anniversary of the birth of Taras Shevchenko**

The article examines with the celebration of 150 years since the birth of TG Shevchenko in the USSR. The author drew attention to the control of the Soviet government preparation and holding of the anniversary events.

Key words: anniversary, USSR, the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR, newspaper «Soviet Ukraine», Taras Shevchenko.